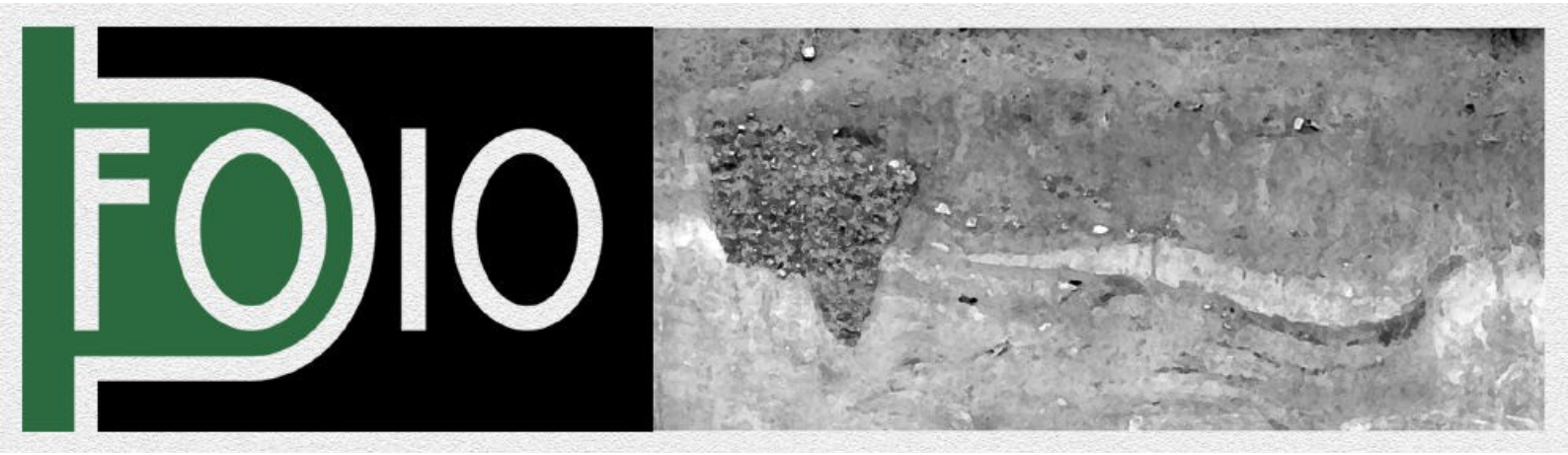
ARCHEOLOGIENOTA

TURNHOUT GROTE MARKT 32 EN 34

THEATER 1900

RESULTATEN

FODIO
Turnhoutsebaan 277
B-2110 Wijnegem

Marleen Arckens
Jan De Beenhouwer

Inhoud

1. Verslag van de resultaten van het bureauonderzoek....3

1.1 Beschrijvend gedeelte....3

1.1.1 Administratieve gegevens....3

1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaats vindt....5

1.1.3 Onderzoeksopdracht....12

1.1.4 Werkwijze....13

1.2 Assessment rapport....14

1.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied....14

1.2.2 Historische situering....18

1.2.3 Archeologische situering....25

1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied....27

1.2.5 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed....30

1.2.6 Samenvatting....30

Bibliografie....31

Figurenlijst....33

Archeologische periodes in Vlaanderen....34

Plannenlijst....35

1. De resultaten van het bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode		**2018A245**
Actoren		Fodio OE/ERK/Archeoloog/2015/0067 Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142 (veldwerkleider) De Beenhouwer Jan OE/ERK/Archeoloog/2015/00068
Locatie	**Provincie**	Antwerpen
	Gemeente	Turnhout
	Deelgemeente	Turnhout
	Site	Grote Markt 33
Kadastrale gegevens		Turnhout Afd. 4, Sectie R, perceel 439M en 433D2
Oppervlakte onderzoeksgebied		549,2 m2
Bounding Box	**punt 1 (NW)**	x190538.75 y223870.43
	punt 2 (Z0)	x190579.84 y223857.81
Kadastraal percelenplan		Fig. 1
Topografische kaart		Fig. 2
Afbakening verstoorde zones		zie Fig. Funderingssleuven bestaande bebouwing
Personen geconsulteerd voor algemene wetenschappelijke advisering		Stephan Delaruelle (Erfgoed Noorderkempen)
Begindatum onderzoek		24 januari 2017
Einddatum onderzoek		21 februari 2017

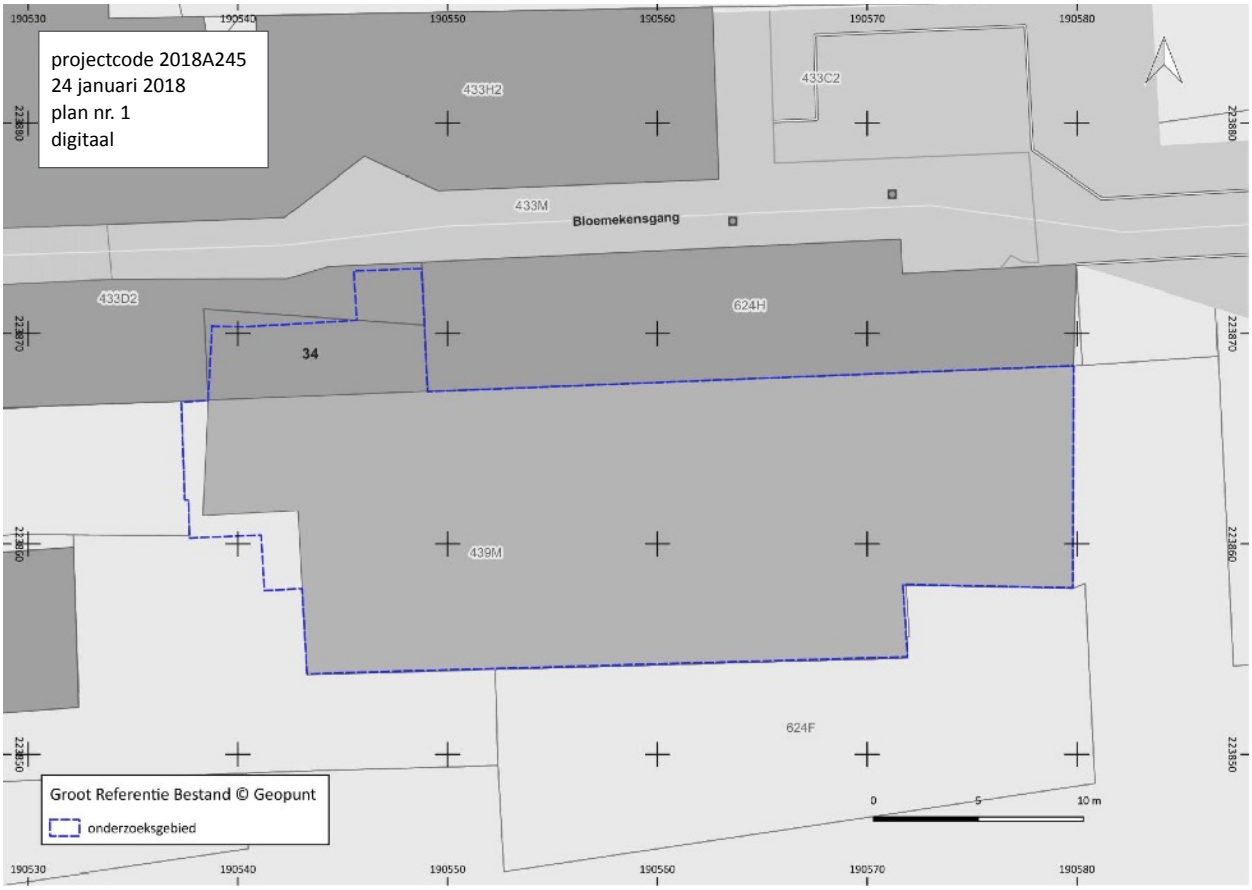

Fig. 1 Situering van het projectgebied op het Groot Referentie Bestand © Geopunt

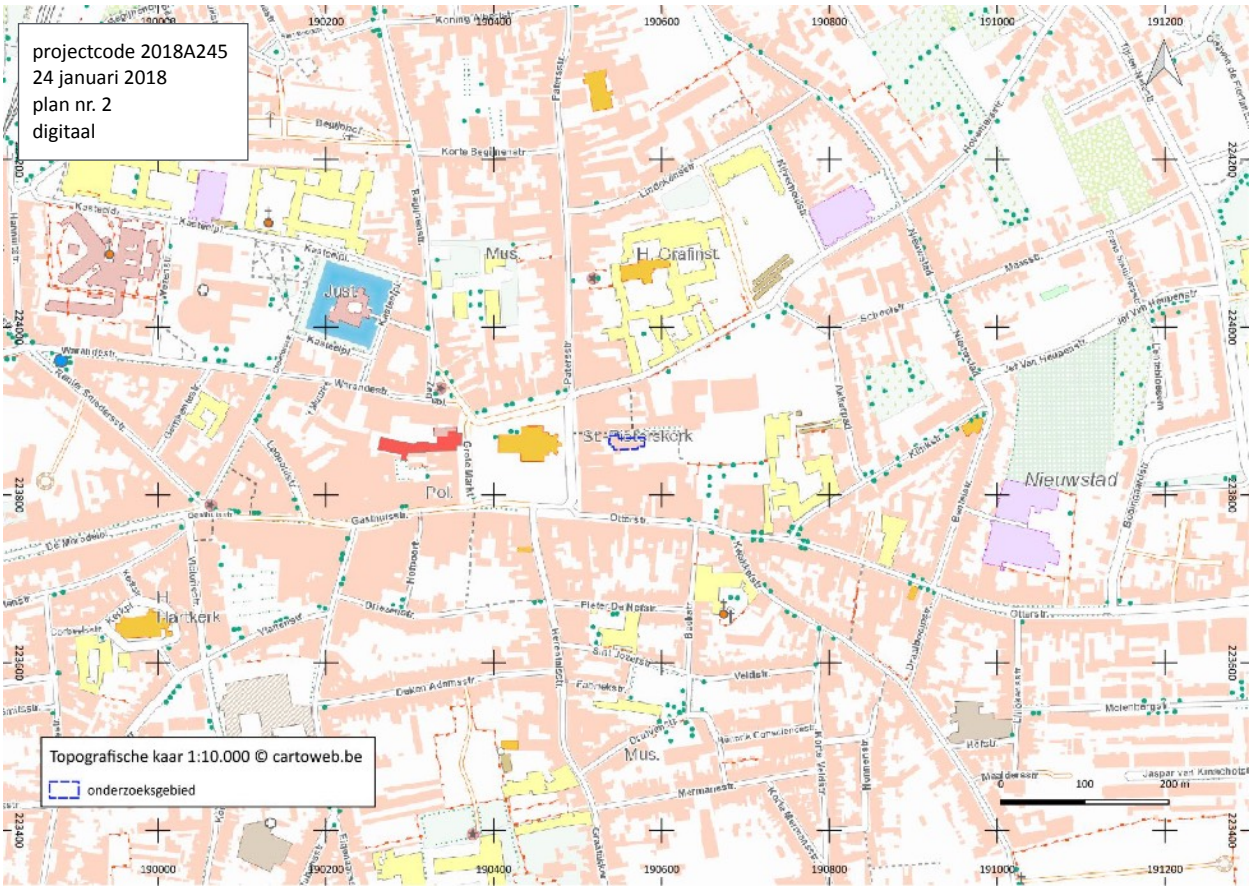

Fig. 2 Situering van het projectgebied de topografische kaart 1:10.000. © NGI

1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt

Criteria uit het Onroerenderfgoeddecreet die aanleiding geven tot het opmaken van de archeologienota

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen met bodemingreep. De wetgeving met betrekking tot archeologie omvat enerzijds het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013 en anderzijds het Onroerend Erfgoedbesluit van 16 mei 2014 die voor archeologie in werking traden op 1 juni 2016, , gewijzigd op 18 juli 2017 en met terugwerkende kracht toepasbaar vanaf 1 juni 2017

Overwegend dat

- de percelen niet volledig liggen binnen een zone waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt
- de percelen niet geheel of gedeeltelijk in een beschermde archeologische site liggen
- de percelen waarop de vergunning betrekking heeft geheel of gedeeltelijk gelegen zijn in een archeologische zone, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,
- de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft meer dan 300m2 bedraagt,
- de geplande ingreep in de bodem groter is dan 100m2,

dient een bekrachtigde archeologienota te worden toegevoegd bij de aanvraag van een stedenbouwkundige vergunning met ingreep in de bodem.

Fig. 3 Situering van het projectgebied de orthofotomozaïek middenschalig winter 2017. © Geopunt

Bestaande toestand

Het projectgebied omvat een deel van perceel 439M en een deel van perceel 433D2. De percelen zijn volledig gelegen in woongebied en te situeren op het achterplan aan de oostzijde van de Grote Markt van Turnhout, ten zuiden van de Bloemekensgang en achter huisnummer 33 aan de Grote Markt.

Op perceel 439M staat een gebouw uit het begin van de 20ste eeuw, gekend als feestzaal Amicitia. Het bouwwerk is beschermd als monument sinds 01-02-1993 (OA002559) en vastgesteld als bouwkundig erfgoed sinds 05-10-2009. Het gaat om een feestzaal met theatercafé in opdracht van Amicitia, een vereniging van vooraanstaande katholieke burgers, gebouwd in 1913, naar een ontwerp van A. Van der Heyden. Het in oorsprong rechthoekige gebouw van 12 X 26 meter is volledig onderkelderd. De dragende metalen structuur van de gietijzeren skeletbouw loopt door in het souterrain en wordt daar gekenmerkt door gietijzeren pijlers en troggewelven op I-balken.[1]

Het volume achter de scène en de foyer aan de noordwesthoek van het gebouw werden later toegevoegd. Archiefstukken die de datum van de toevoegingen kunnen staven zijn er niet gekend. Het bouwhistorisch en bouwtechnisch onderzoek van het bouwwerk bracht echter voldoende elementen aan het licht die er op wijzen dat het om aanpassingen gaat uitgevoerd na 1913. Beiden toevoegingen zijn gefundeerd op zool en beschikken niet over een kelder.

Op perceel 433D2 staat een af te breken gebouw. De vergunning voor de afbraak wordt aangevraagd in een aparte vergunning in het kader van de renovatie van de Bloemekensgang.

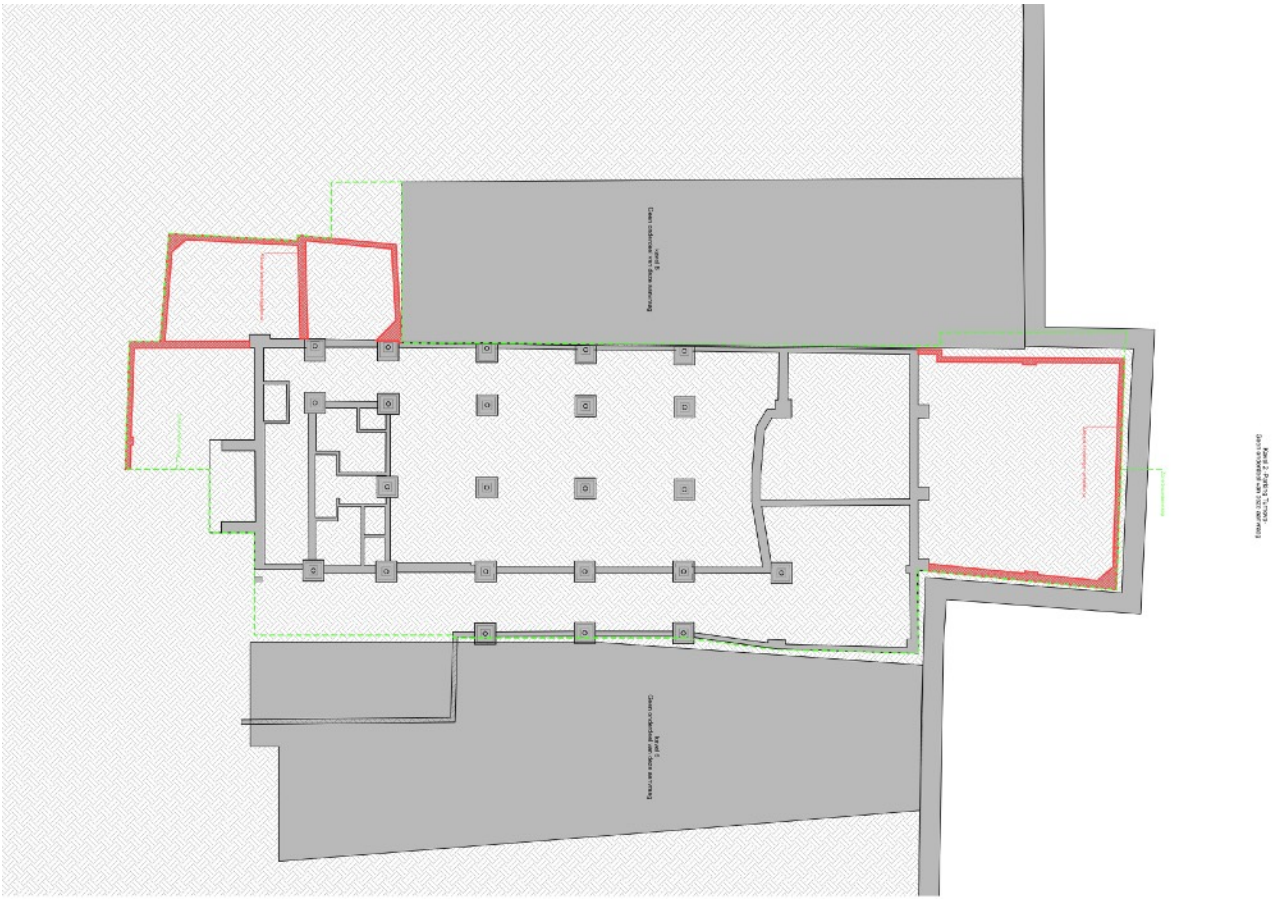

Fig. 4 Inplanting bestaande toestand: funderingen. © B-architecten

[1] Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Feestzaal en café Amicitia* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/12025 (geraadpleegd op 24 januari 2018).

Fig. 5 Inplanting bestaande toestand: gelijkvloers. © B-architecten

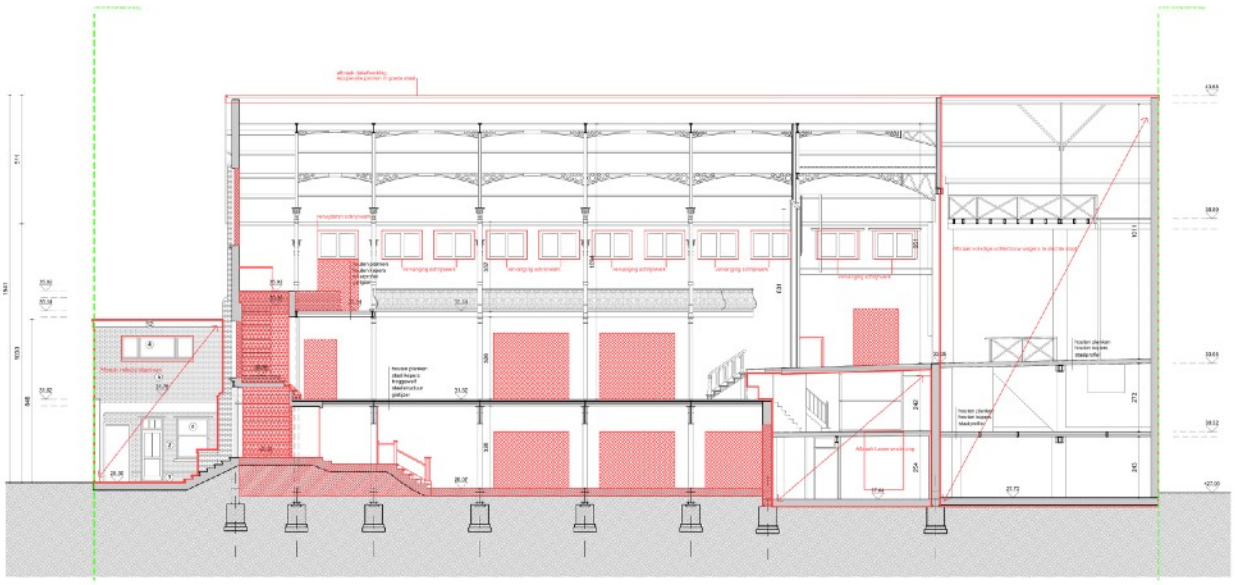

Fig. 6 Bestaande toestand: snede van west naar oost. © B-architecten

De voorgevel van de feestzaal, de bestaande trap en links de later toegevoegde foyer.

De zuidgevel van de achterscène.

De zuidgevel van de foyer.

Fig. 7 Bestaande toestand © TCB

Beschrijving van de geplande werken

Het is de bedoeling de vervallen feestzaal 'Amicitia' als Theater 1900 te integreren in het project Turnova. Ruimtelijk en functioneel kadert deze vergunningsaanvraag in één geheel met de aanleg van een pleintje aan de westzijde van het beschermd gebouw en de renovatie van de Bloemekensgang. Voor de werken in de Bloemekensgang wordt een aparte vergunning aangevraagd. In de toekomst zal de zaal toegankelijk zijn via het Tweetorentjesplein aan de Baron Frans Dufourstraat, via het P.J. Brepolsplein , via de Kursaalpoort en via de Bloemekensgang.

Het bestaande gebouw met een opp. van ongeveer 380 m2 wordt gerestaureerd. De twee later toegevoegde bouwvolumes, namelijk de foyer (opp. 70 m2) en de achterscène (opp. 78 m2), worden gesloopt. De bestaande funderingen op zool onder de dragende delen van deze constructies worden verwijderd.

Aan de westzijde van de zaal wordt een nieuwe buitentrap gebouwd. De diepte van de ingreep reikt hier tot 0,80 m - mV over een oppervlakte van 19 m2. Daarvan valt slechts 10 m2 binnen het onderzoeksgebied voor deze bouwaanvraag. De overige 9 m2 vallen binnen de bouwaanvraag voor de renovatie van de Bloemekensgang.

Op de plaats van de achterscène komt een vervangbouw. Het nieuwe bouwvolume bestaat uit drie bouwlagen: een kelder, gelijkvloers en eerste verdieping. Het volume is quasi identiek aan het te slopen volume. De kelder is per wagen bereikbaar via de parking van Turnova en met een trap vanaf het Brepolsplein. Het vloerniveau van de kelder is voorzien op 23,34 m TAW. De dikte van de betonplaat bedraagt 35 cm. De funderingssloffen zijn volgens plan 60 cm dik. De maximale diepte van de ingreep voor de funderingssloffen bereikt dus een diepte van 22,39 m TAW. De bodemingreep heeft een oppervlakte van 90 m2.

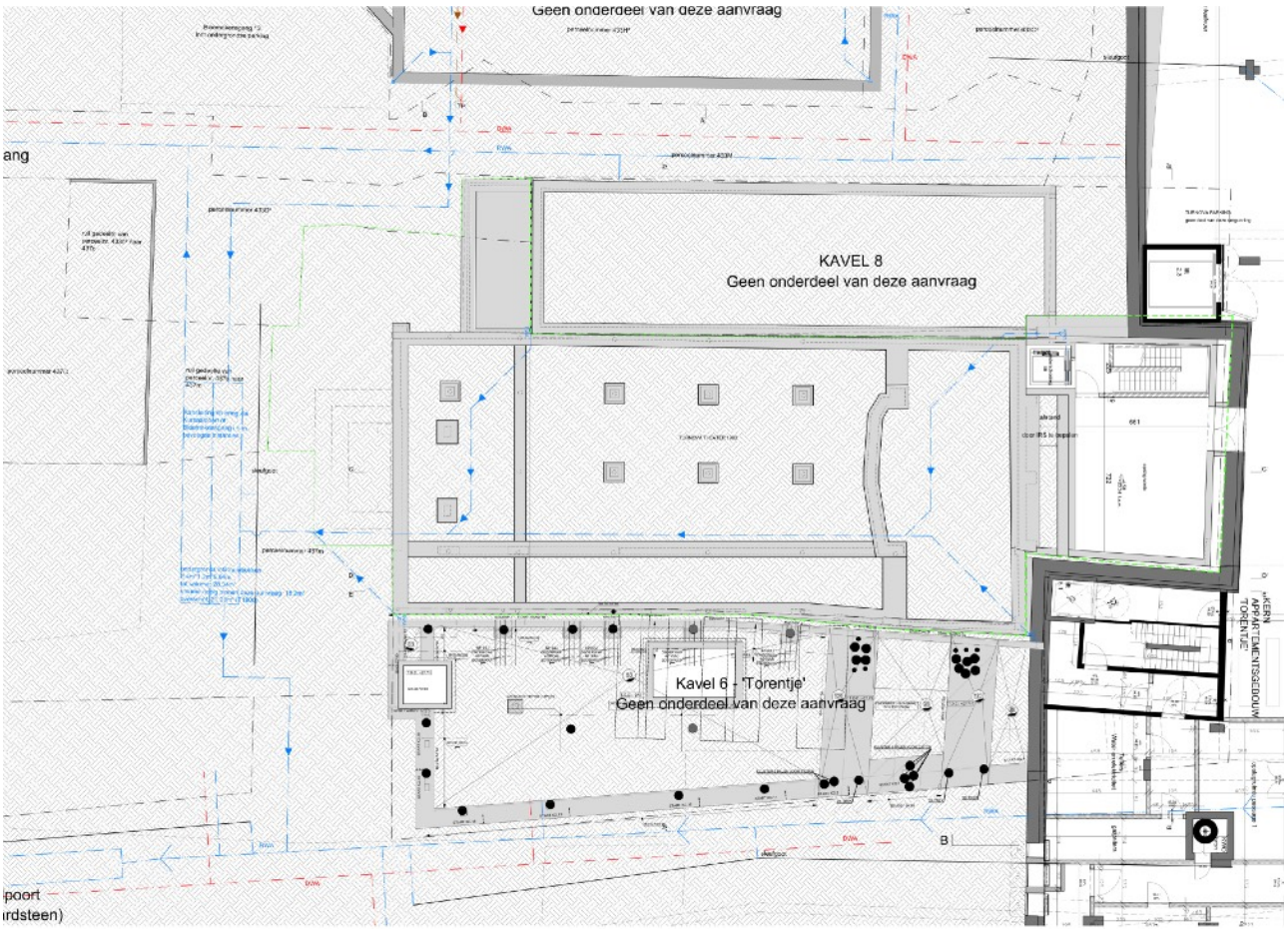

Fig. 8 Inplanting nieuwe toestand: kelder en funderingen. © B-architecten

De sloop van de foyer aan de westzijde van de feestzaal maakt het creëren van een doorsteek naar de Bloemekensgang mogelijk. De nieuwe verhardingen beslaan een oppervlakte van 240 m2 voor deze bouwaanvraag en de bouwaanvraag Bloemekensgang samen. Ongeveer 52 m2 daarvan wordt gerealiseerd binnen het onderzoeksgebied. De opbouw van de verhardingen zal bestaan uit een onderfundering van 20 cm, een fundering van 20 cm en een kasseiverharding van 18 cm. De dikte van de nieuwe opbouw bedraagt dus ongeveer 0,60 m.

Op het meest oostelijke deel van perceel 433D2, ter hoogte van de noordwesthoek van de feestzaal, wordt een noodtrap in gegalvaniseerd staal voorzien.

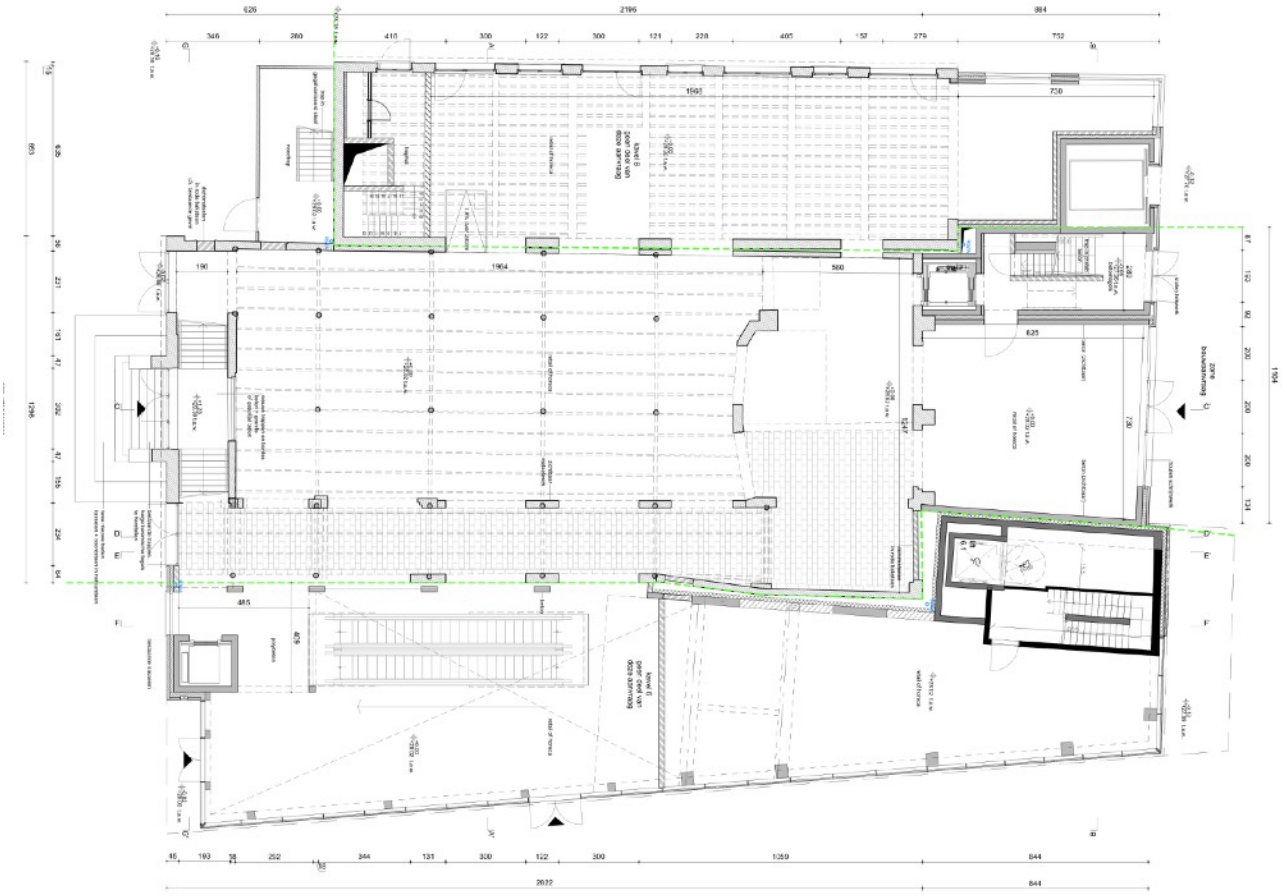

Fig. 9 Inplanting nieuwe toestand: gelijkvloers. © B-architecten

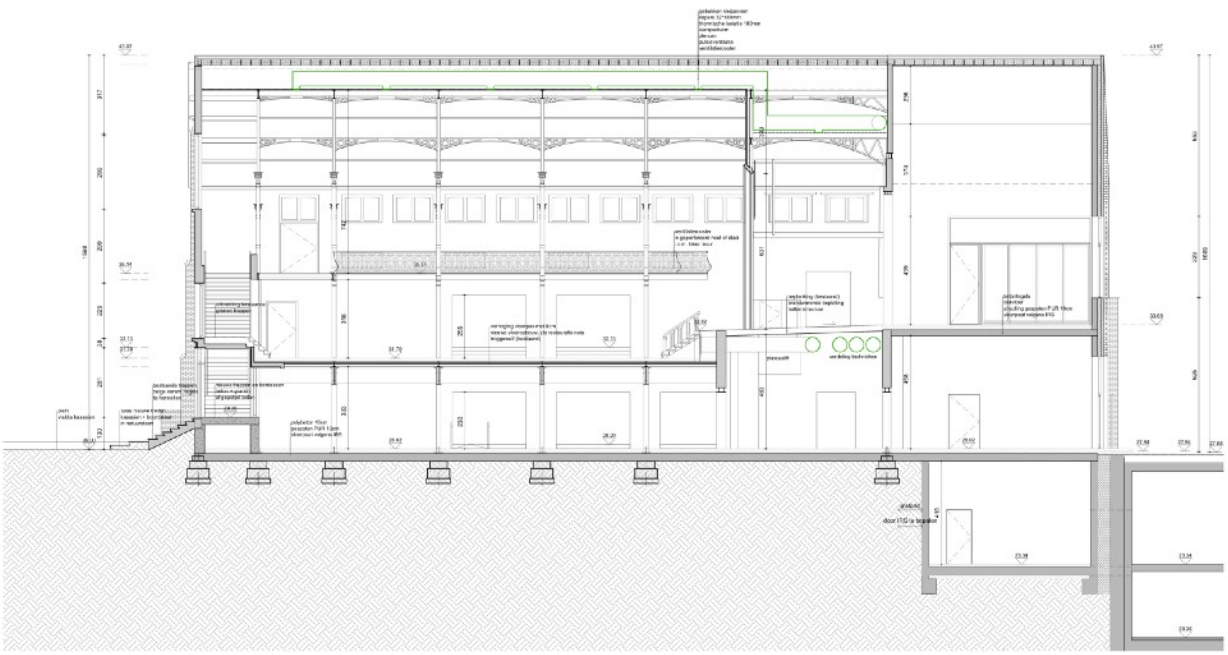

Fig. 10 Nieuwe toestand: snede van west naar oost. © B-architecten

1.1.3 onderzoeksopdracht

Het bureauonderzoek heeft tot doel het projectgebied archeologisch te evalueren op basis van bestaande bronnen en de impact van de geplande werken op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed te bepalen. Dit houdt in dat er informatie wordt verzameld over de mogelijke aanwezigheid of afwezigheid van archeologisch erfgoed binnen het projectgebied. De kenmerken, de relatie met het omringend landschap, de bewaringstoestand en de waarde van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed worden ingeschat. Ook de manier waarop de geplande bodemingrepen worden uitgevoerd maakt deel uit van de evaluatie.

Het bureauonderzoek formuleert een antwoord op de volgende onderzoeksvragen:

- welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?
- welke evolutie kende het landschap van het projectgebied en het gebruik van het terrein?
- wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief?

1.1.4 Werkwijze

Het onderzoeksgebied bevindt zich in een zone die in het verleden gekenmerkt werd door een hoge densiteit aan bebouwing.

Om een beeld te schetsen van het fysisch geografisch kader werd een beroep gedaan op de topografische kaart van België in digitale versie[2], de quartiargeologische kaart 1:200.000, de bodemkaart volgens Belgische classificatie[3], het kadastraal percelenplan[4] en de luchtfoto's beschikbaar via Geopunt Vlaanderen.[5]De opdrachtgever leverde een grondplan en snedes van de bestaande toestand en van het ontwerp voor de nieuwbouw.

Voor de historische situering van het onderzoeksgebied werd een beroep gedaan op de Ferrariskaart (1771-1778) en de kaart van Vandermaelen (1846-1854). Er werd gewerkt met de geografische rasterdatasets van de kaarten beschikbaar via geopunt. De detailplannen van de atlas van de buurtwegen (1841) zijn niet beschikbaar voor de zone van het onderzoeksgebied. De kadasterplannen van Popp zijn voor de regio Turnhout niet aangemaakt.

Voor de toestand in het begin van de 19de eeuw werd een beroep gedaan op een digitale versie van het Primitief Kadasterplan dat werd opgemaakt in 1834.[6] Via cartesius.be werd de topografische kaart van 1872 geraadpleegd. Vanaf de kaartenreeks van 1928 is het projectgebied mee opgenomen in de bebouwde zone en leveren de topografische kaarten geen gedetailleerde informatie meer over het bodemgebruik.

Daarnaast werd gebruik gemaakt van de gravure van Vorsterman uit 1667 om een beeld te schetsen van Turnhout en zijn onmiddellijke omgeving in het derde kwart van de 17de eeuw. Dit is de oudste bewaarde afbeelding van de stad Turnhout.[7]

In de Erfgoedbank Noorderkempen werd enkel een panoramische foto's teruggevonden van de omgeving van het onderzoeksgebied. Voor de bouwhistorische kadering van de feestzaal werd het bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd in het kader van de restauratie van het beschermde monument gebruikt.[8]

Er werd voor algemene wetenschappelijke advisering samengewerkt met Stephan Delaruelle van Onroerend Erfgoed Noorderkempen.

Door op de recente topografische kaart en het kadastraal percelenplan de historische gegevens te georefereren, werd de historische dimensie van het stadslandschap in de zone van het projectgebied zo goed mogelijk gereconstrueerd. De evolutie van de historische bebouwing kreeg bijzondere aandacht. Ze werd vergeleken met de huidige toestand, om de impact van eventuele verstoringen te kunnen inschatten.

De gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vormden de basis voor de archeologische situering van het onderzoeksgebied aan de hand van de gelokaliseerde archeologische sites en vondsten in de omgeving van het onderzoeksgebied. Via het geoportaal van onroerend erfgoed[9] werden de inventaris van beschermde archeologische sites en de kaart van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt geconsulteerd.

Alle gebruikte rasterdatasets werden opgehaald via Web Map Service of als geotiff beschikbaar via de geoloketten van de Federale, Vlaamse en Provinciale overheden. De verwerking van de gegevens en aanmaak van de kaarten voor de archeologienota gebeurden met QGIS 2.18 Essen.

---

[2] webservice cartoweb.be van het NGI

[3] https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage.

[4] http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE

[5] http://www.geopunt.be.

[6] AAPD. Algemene Administratie voor de Patirmoniumdocumentatie van de minfin.fgov.

[7] Delaruelle &Tops 2012, 74.

[8] Restauratie en herbestemming Theater 1900. Restauratiedossier. December 2017.

[9] https://geo.onroerenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied

Geografische en topografische situering

Het projectgebied maakt deel uit van de historische stadskern van Turnhout. Het grenst aan de oostzijde van de Grote Markt.

Turnhout is gelegen in het noordoosten van de provincie Antwerpen en is het belangrijkste stedelijk verzorgingscentrum van de Antwerpse Kempen.[10] Het is terug te vinden op de topografische kaart 1:10.000 kaartblad Turnhout 8/8N.

Geomorfologisch is het gebied gekend als de Kempische Laagvlakte. Dit is het gebied tussen de Scheldepolders in het westen en het Limburgs plateau in het oosten. Het merendeel van de Antwerpse Kempen bestaat uit kleine noordoost-zuidwest gerichte zandruggen waarlangs beken en kleine rivieren stromen.[11]

De stadskern van Turnhout ligt ten zuiden van een uitloper van de Kempische Cuesta die de waterscheiding vormt tussen het Maas- en Scheldebekken. Waterlopen ten zuiden van de cuesta stromen naar de Schelde. De cuesta is een pleistocene opduiking die voornamelijk bestaat uit de zogeheten Klei van de Kempen, afgewisseld met zandpakketten. In tegenstelling met de rug van de cuesta, bevindt de klei zich ter hoogte van het centrum van Turnhout op een vijftal meter diepte, waardoor de grond er goed gedraineerd is.[12] Het projectgebied behoort tot het deelbekken Boven Aa, het Netebekken en het stroomgebied van de Schelde.

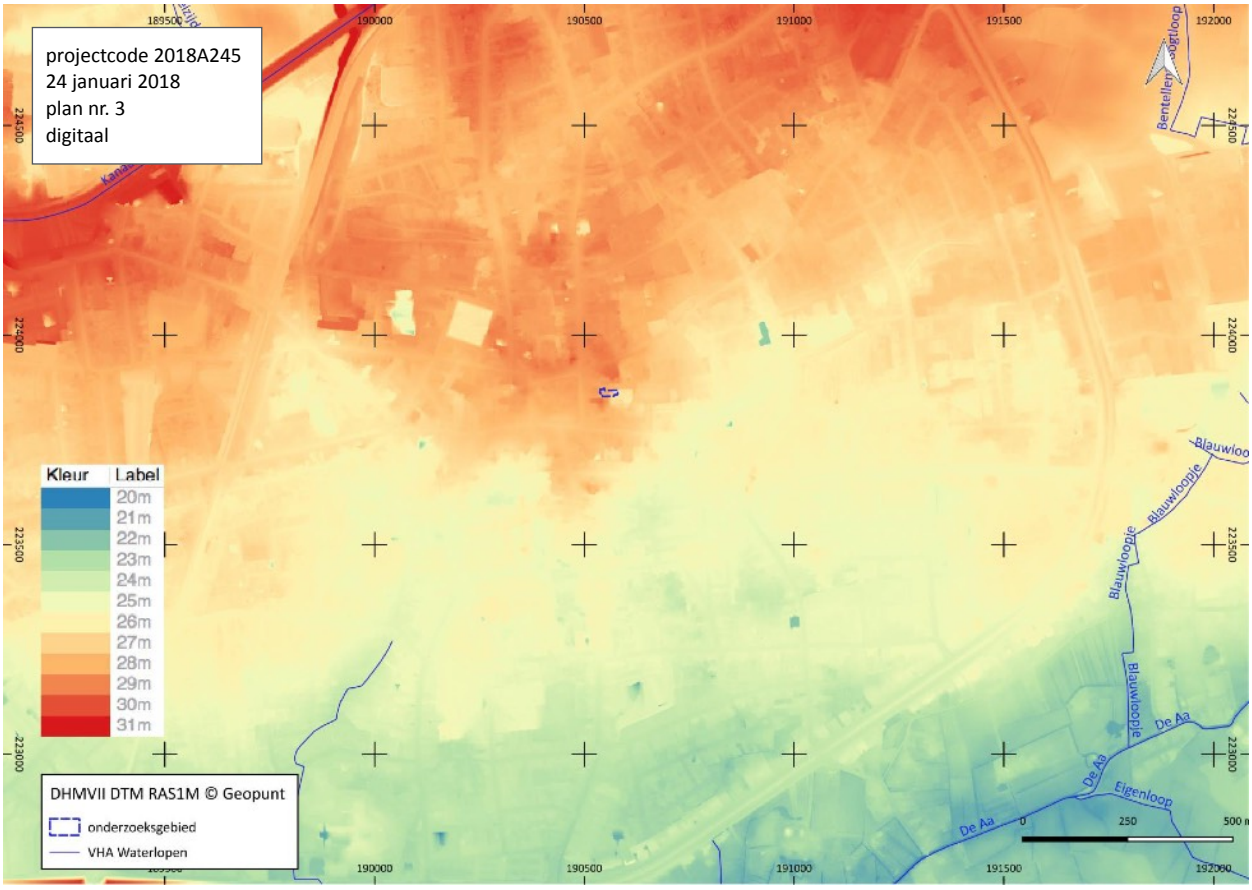
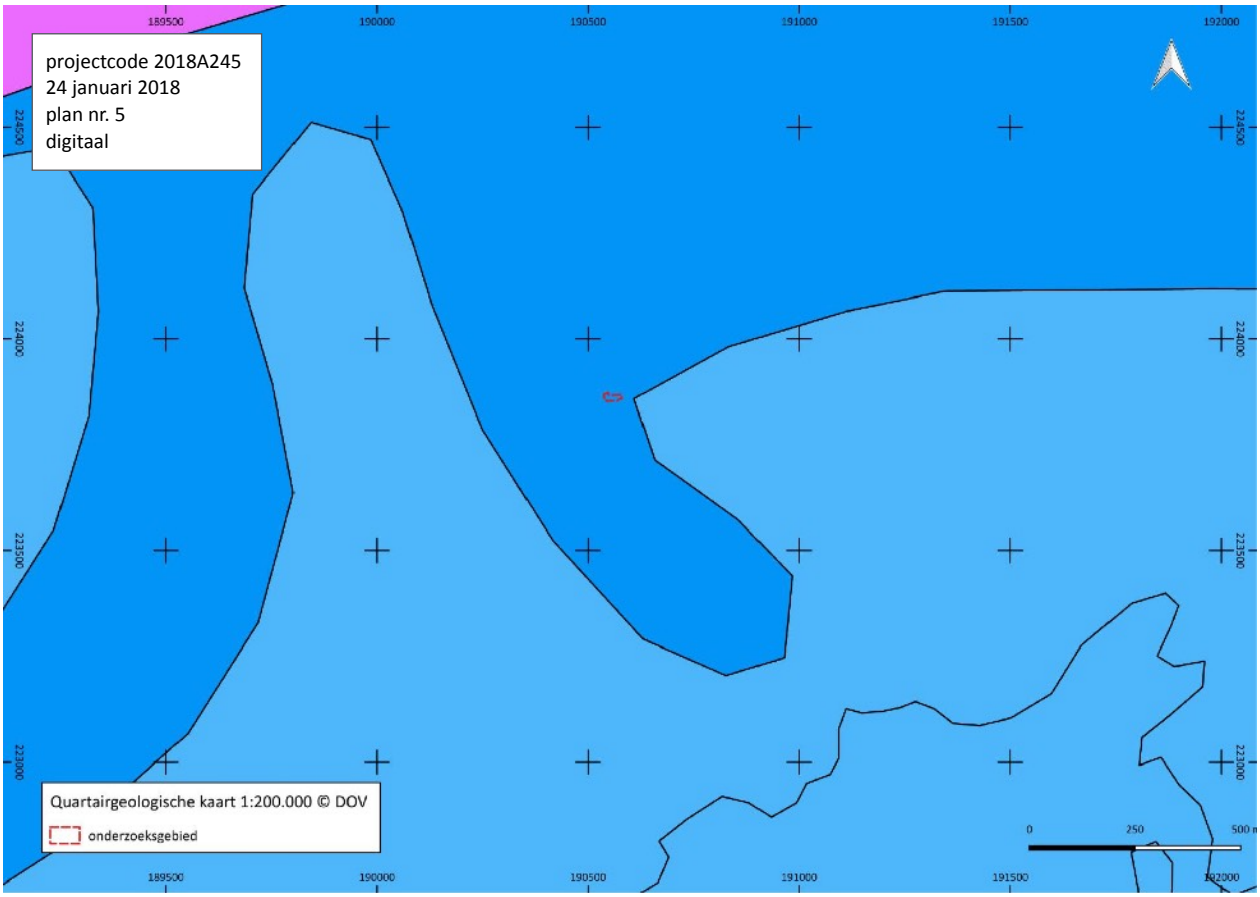

Fig. 11 Situering van het onderzoeksgebied op het DHM LIDAR_DHMV_II_DTM_RAS_1M. © Geopunt

[10] Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Turnhout*. In *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Opgehaald van https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120755 op 26-05-2016 17:26.

[11] Delaruelle et al 2013, 16.

[12] Delaruelle & Tops 2012, 34; Delaruelle et al 2013, 16.

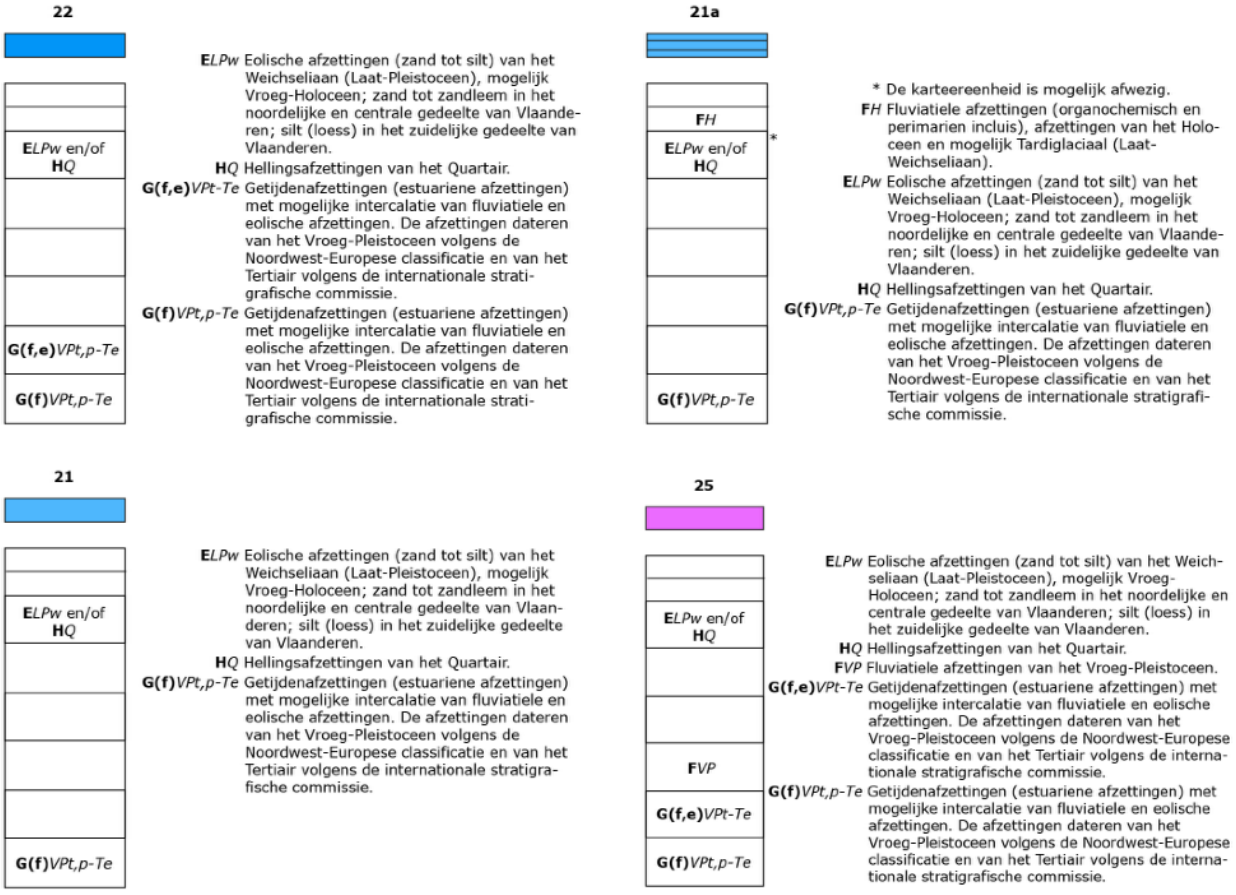

Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op de quartairgeologische kaart. © DOV

Het centrum van Turnhout ligt geografisch gezien op een strategische locatie omgeven door waterlopen: de Galgebeek in het noorden, de Visbeek in het westen, de Bentelloop, Hoge Loope en Oosthovense Loop in het oosten, en de Aa als markante grens in het zuiden.[13] De historische kern van Turnhout, tussen het marktplein en het kasteel, bevindt zich boven op de rand van de vallei van de Aa, op een hoogte van ca. 28,50 m TAW.

Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de Atlas der Waterlopen van 1870. © Geoloket Provant

Geologische en bodemkundige situering

De quartairgeologische kaart situeert het projectgebied in een zone waar boven op het prequartair substraat getijdenafzettingen plaats vonden met intercalatie van fluviatiele en eolische afzettingen. Deze afzettingen dateren van het vroeg-pleistoceen. Tijdens het laat-pleistoceen, mogelijk het vroeg-holoceen, vonden daar boven op eolische afzettingen plaats, gaande van zand tot zandleem. Boven op de pleistocene sequentie vonden geen holocene en/of tardiglaciale afzettingen plaats (quartair profieltype 22).[14]

[13]Delaruelle & Tops 2012, 34.

[14] Bogemans 2005 & 2008.

De bodemkaart volgens Belgische classificatie situeert het projectgebied in een zone met kunstmatige bodem, bebouwde zone (OB) en biedt daardoor geen informatie over de te verwachten ondergrond. De bodemkaart biedt zonder dat ze detailinformatie verstrekt voor het projectgebied een goed beeld van de bodems rondom de historische kern van Turnhout. Het centrum van Turnhout grenst in het zuidoosten aan de vallei van de Aa. Deze is herkenbaar aan de natte alluviale gronden zonder profielontwikkeling (bodemseries Sep en Sfp). Rond de bebouwde zone, waarvoor geen bodemkundige informatie beschikbaar is, liggen ten oosten en ten noordoosten van het projectgebied droge en natte zand- en lemig-zandgronden (bodemseries Zcm, Zdm, Sbm, Scm). Op dit type gronden ontwikkelde zich de historische kern van Turnhout.

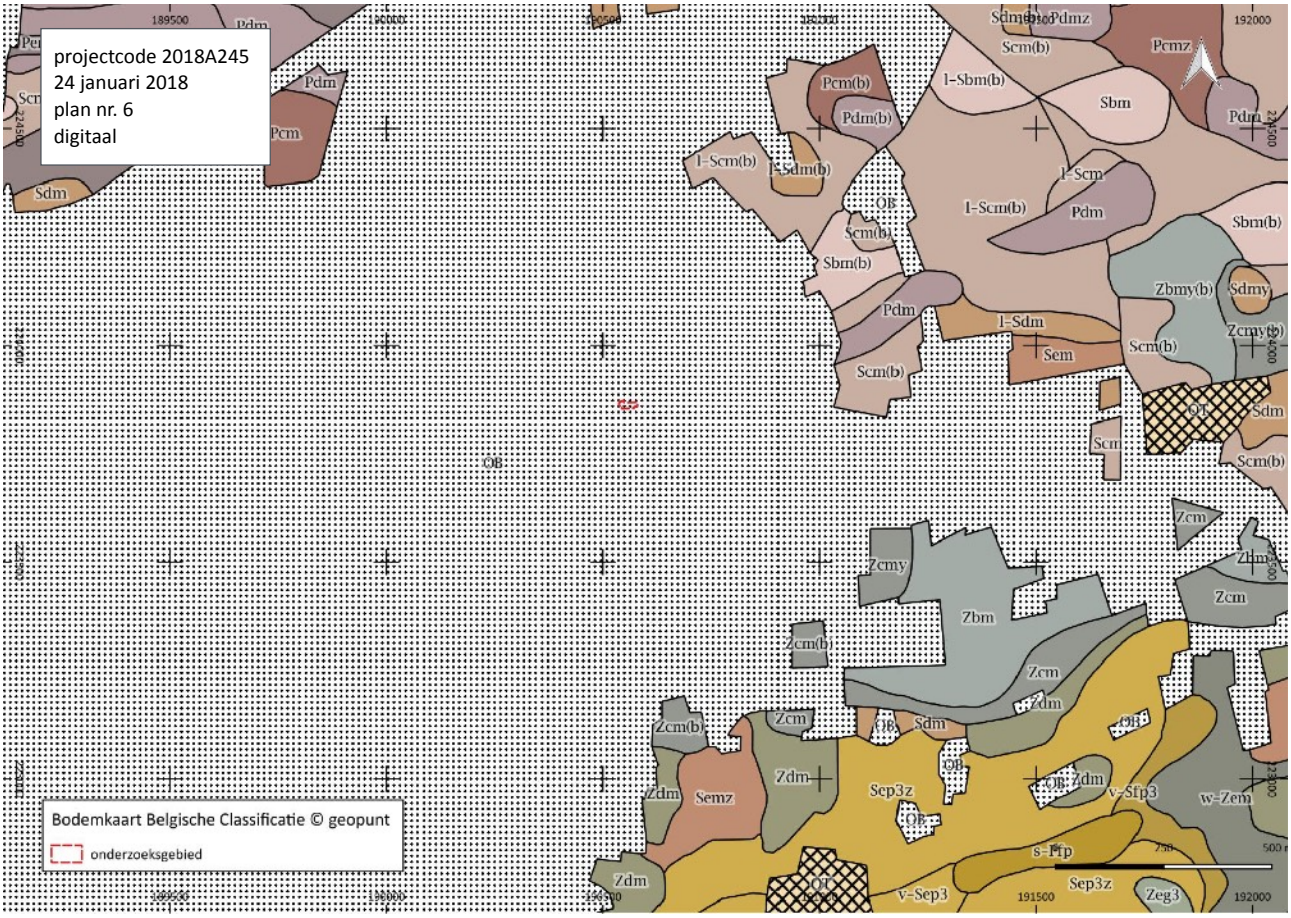

Fig. 14 Situering van het onderzoeksgebied op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie. © DOV

1.2.2 Historische situering

Inleiding[15]

Turnhout ontstond op het kruispunt van twee grote handelsroutes en in de schaduw van het jachtkasteel van de hertogen van Brabant. Deze waterburcht zou reeds in 1110 hebben bestaan. De hertog had er immers alle belang bij de handelswegen van Antwerpen over Turnhout naar het Rijnland en van Breda over Turnhout naar Luik, te controleren.

Het rechthoekig marktplein met daarop de kerk en het schepenhuis en het intens goederenverkeer in transit gecombineerd met de regelmatige aanwezigheid van reizigers, vormden de basis voor de opkomst van de middenstand in Turnhout.

Reeds tussen 1209 en 1213 kreeg de gemeenschap van koop- en ambachtslieden stadsrechten van hertog Hendrik I van Brabant. Tegen de 16e eeuw was Turnhout een rijk commercieel centrum. De belangrijkste op export gerichte nijverheid in Turnhout tijdens het Ancien Règime en ook daarna was de weverij en dan vooral de tijkweverij.[16]

Vanaf het midden van de 17de eeuw tot aan het einde van het Ancien Règime kende Turnhout wisselende heersers en werd het achtereenvolgens bestuurd door het huis van Nassau, Pruisen en tenslotte de Habsburgers. In 1755 was Turnhout na Brussel, Antwerpen en Leuven de dichtst bevolkte stad van het hertogdom Brabant.

De aanleg van het kanaal Dessel-Turnhout-Schoten en de spoorlijn Turnhout-Herentals-Lier halverwege de 19de eeuw maakten de uitbouw van de textielnijverheid en papierindustrie in Turnhout mogelijk. Overal in de stad werden fabrieken en bedrijven opgericht wat leidde tot een aanzienlijke bevolkingsaangroei tussen de twee wereldoorlogen. Het stedelijk weefsel kende in die periode een ongeordende groei. Na de aanleg van de ringweg rond Turnhout in de jaren 1960 werden nieuwe industrieterreinen aangelegd in het zuidelijk deel van Turnhout.

Cartografische bronnen

Alhoewel Turnhout reeds bij de aanvang van de 13de eeuw stadsrechten verwierf, heeft het nooit een versterkte omheining gebouwd en bleef het in tegenstelling tot veel andere steden, een open stad. De burcht en de markt vormden het hart van de stad. De markt ligt op het kruispunt van twee assen: de Otterstraat/Gasthuisstraat van oost naar west, de Patersstraat - Herentalsstraat van noord naar zuid. Het is een licht trapeziumvormig terrein dat rond 1200 werd genivelleerd en als marktplein in gebruik genomen werd. De omliggende percelen werden verkaveld. Nog in de 13de eeuw werd de SInt-Pieterskerk gewijd. Op het einde van de 13de eeuw werd het begijnhof gesticht.

Vanaf de 15de eeuw lijkt de perceelstructuur in de historische kern van Turnhout een vaste vorm aan te nemen.[17]

Op de kopergravure van Vorsterman van 1667 zien we het marktplein met aan alle zijden aaneengesloten bebouwing. Het gaat zowel om diephuizen als om breedhuizen. In het midden van het plein staat de Sint-Pieterskerk. Tegenover de Herentalsstraat aan de zuidzijde van het plein staat het oude stadhuis en meer naar het westen het Steentje. Ook de straten die in de verschillende richtingen vanaf de markt vertrekken en zelfs een aantal zijstraten worden geflankeerd door aaneengesloten bebouwing. De stedelijk woonkern neemt slechts een beperkte ruimte in. In de stad zelf wordt aan landbouw gedaan.

---

[15] http://www.turnhout.be/nl/45/content/204/geschiedenis.html; Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Turnhout*, *Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120755 (geraadpleegd op 25 november 2016); Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Historische stadskern van Turnhout*, *Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300598 (geraadpleegd op 24 januari 2018).

[16] textiel op basis van vlas voornamelijk voor de productie van beddenzakken.

[17] Delaruelle & Tops 2012.

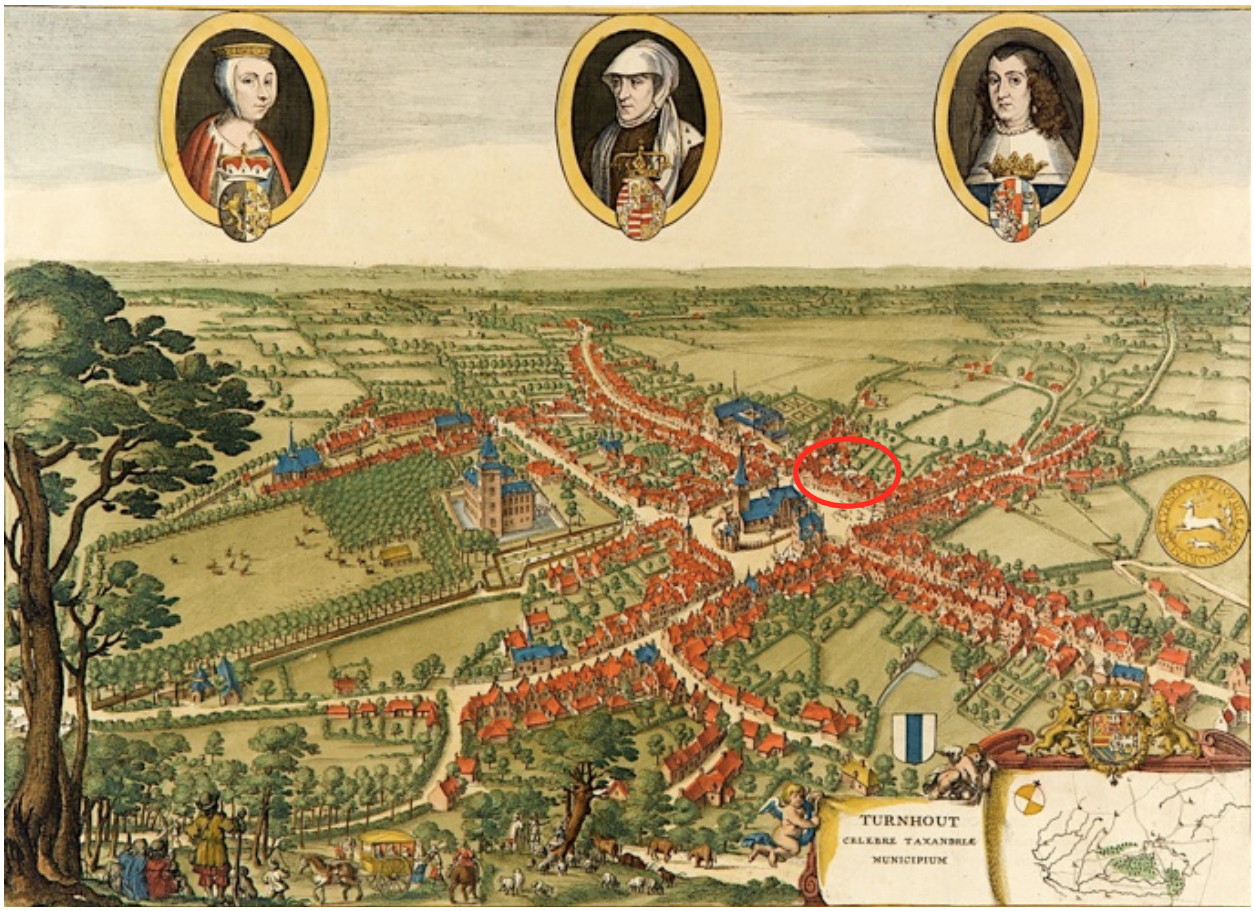

Fig. 15 Afbeelding van de gravure van Vorsterman (1667) met benaderende situering van het projectgebied. Op de gravure ligt het noorden in de linkerbovenhoek. © Stadsarchief Turnhout

Fig. 16 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart (1771-1778). © Geopunt

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt tussen 1771-1778, beter gekend als de Ferrariskaart, zijn het onderzoeksgebied en het centrum van Turnhout terug te vinden op kaartblad 126 Turnhout. De kaart geeft de stad en haar omgeving weer op het einde van de 18de eeuw, aan de vooravond van de industriële revolutie. Tussen het midden van de 17de eeuw en het einde van de 18de eeuw zijn de bebouwde zones, met uitzondering van een verdichting van het wegennet, nauwelijks toegenomen. De kern van Turnhout is nog steeds compact en wordt omgeven door een akkercomplex. De Sint-Pieterskerk midden op het markt van Turnhout is omgeven door een kerkhofmuur. Tussen de kerk en de gebouwen die de markt aan de noordzijde en de oostzijde afsluiten staat een rij opgaande bomen. De gebouwen aan de oostzijde zijde van de markt vormen geen aaneengesloten geheel. Verschillende doorgangen leiden naar de grote tuinzone die het hart vormt van het bouwblok ten oosten van de markt. In het oosten sluiten de tuinen aan op een groot perceel landbouwgrond.

Op het Primitief Kadasterplan van 1834 staan er verschillende kleine gebouwen rug aan rug in de zone van het onderzoeksgebied. De beide rijen gebouwen geven uit op open terrein achter de huizenrij die grenst aan de markt en zijn bereikbaar via doorgangen tussen de huizen vanaf de Grote Markt. De percelen 440, 441 en 443 vallen volledig binnen het onderzoeksgebied. Perceel 440 en 441 zijn bebouwd, perceel 443 niet.

Fig. 17 Situering van het onderzoeksgebied op het Primitief Kadasterplan Turnhout (1834). © AAPD

De topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854) schetst een beeld vergelijkbaar met dat op de Ferrariskaart. Tot het derde kwart van de 19de eeuw is er weinig verandering in de omvang van de historische kern van de stad. Ook de topografische kaart van 1872 geeft nog grotendeels eenzelfde beeld als de Ferrariskaart. Er is een lichte verdichting van de bebouwing waar te nemen in de historische kern en ook een toename van de bebouwing langsheen de zijstraten van de uitvalswegen.

Fig. 18 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart Vandermaelen 1846-1854. © Geopunt

Fig. 19 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1872. © cartesius

In 1913 bouwde Amicitia een feestzaal met theatercafé achter het pand Grote Markt 33. Deze neemt tot vandaag quasi de volledige oppervlakte van het onderzoeksgebied in. Het in oorsprong rechthoekige gebouw van 12 X 26 meter is volledig onderkelderd.

Het volume achter de scène en de foyer aan de noordwesthoek van het gebouw werden later toegevoegd. Archiefstukken die de datum van de toevoegingen kunnen staven zijn er niet gekend. Het bouwhistorisch en bouwtechnisch onderzoek van het bouwwerk bracht echter voldoende elementen aan het licht die er op wijzen dat het om aanpassingen gaat uitgevoerd na 1913. Beiden toevoegingen zijn gefundeerd op zool en beschikken niet over een kelder.

Op de topografische kaart van 1872 is een toename van bebouwing vast te stellen in de zone waarin het onderzoeksgebied te situeren is. De later opgemaakte historische topografische kaarten bieden geen gedetailleerde informatie over het onderzoeksgebied vermits de historische kern van Turnhout daarop wordt aangeduid als stedelijk gebied.

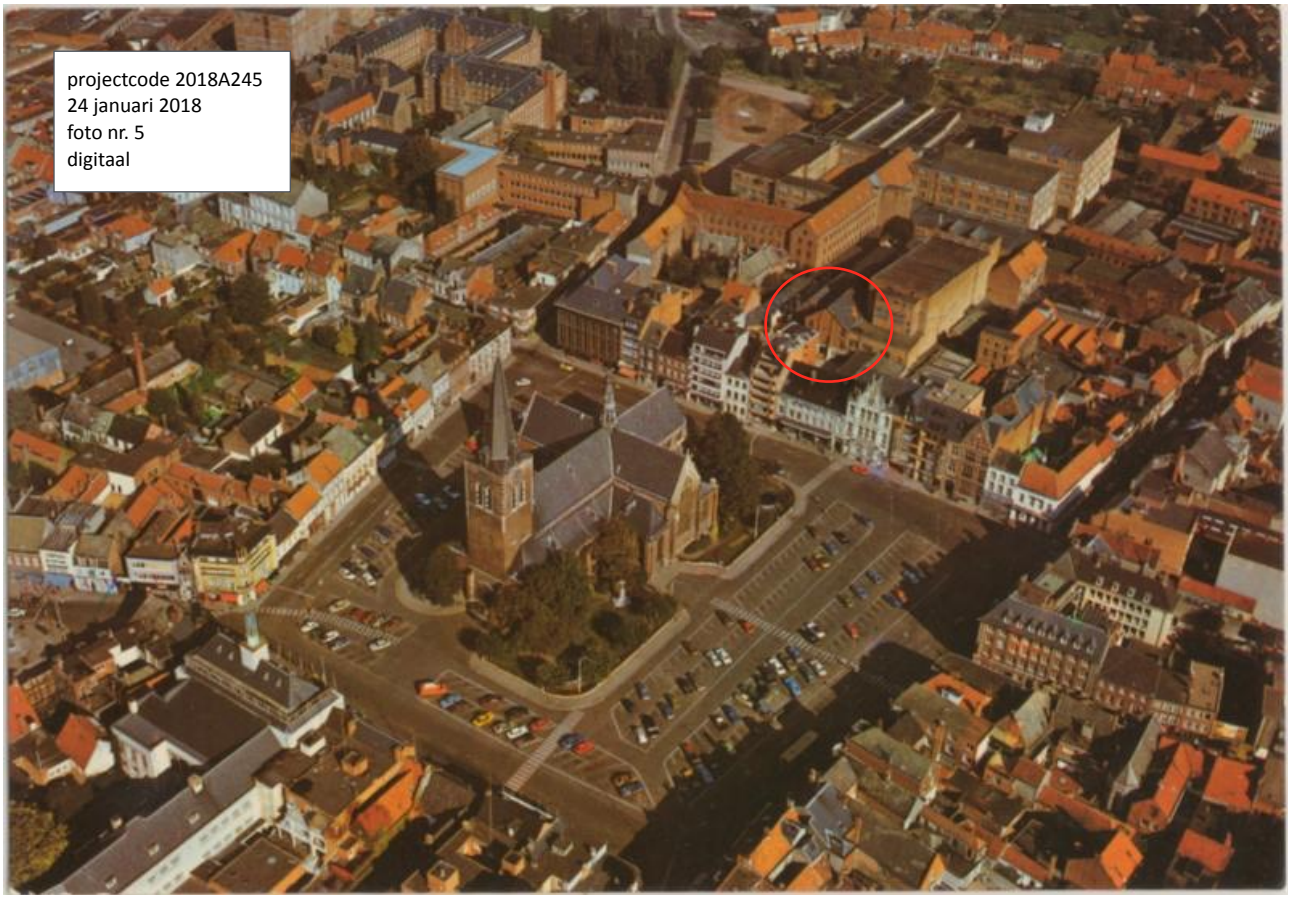

Fig. 20 Situering van het onderzoeksgebied op een luchtopname van de Grote Markt van Turnhout van 1970.
©erfgoedbanknoorderkempen

Op de luchtfoto's beschikbaar vanaf 1971 komt er geen verandering in de bebouwing binnen het onderzoeksgebied. Onmiddellijk ten oosten en ten zuiden ervan gingen vanaf 2008 de afbraakwerken van de site Brepols en het zwembad achter het Kursaal (Grote Markt 36-38) van start. In de zomer van 2016 werd ook het Kursaal zelf afgebroken. Momenteel wordt hier het Turnova project gerealiseerd.

Fig. 21 Situering van het onderzoeksgebied op de Orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1979-1990 © Geopunt

Fig. 22 Situering van het onderzoeksgebied op de Orthofotomozaïek middenschalig winter 2016. © Geopunt

1.2.3 Archeologische situering

Het onderzoeksgebied ligt onmiddellijk achter de huizenrij die grenst aan de oostzijde van de markt van Turnhout en ligt binnen de afgebakende archeologische zone van de historische stadskern van Turnhout.[18]

In de Centrale Archeologische Inventaris[19] zijn geen locaties opgenomen binnen het onderzoeksgebied of onmiddellijk grenzend aan de onderzoekszone. In de nabijheid en de ruimere omgeving zijn wel verschillende locaties opgenomen.

Fig. 23 De polygonen en gebeurtenissen van de CAI december 2017 in overlay op het GRB en de afgebakende archeologische zone van de stadskern van Turnhout(zwart omrand, turkoois gearceerd). © cai.erfgoed.net & Geopunt Vlaanderen

In een straal van 200 m, in wijzerzin te beginnen in het noorden

- CAI ID951148: een muntschat met 87 munten uit de 16de eeuw aangetroffen in 1956 tijdens het graven van een funderingssleuf tijdens het verbreden van de weg op de zuidelijke hoek van de Baron du Fourstraat en de markt.[20]
- CAI ID101004: de percelen van de voormalige site Brepols werden in 2007 door AdAk onderworpen aan een archeologisch proefsleuvenonderzoek (2007/192). Het bureauonderzoek wees uit dat in de 17de eeuw reeds bebouwing met een eerder landelijk karakter aanwezig was ter hoogte van het projectgebied. Tot in 1937 de Brepols fabrieken werden uitgebreid, stonden langs het voormalige Papenstraatje, nu Baron Frans du Fourstraat, kleine arbeiderswoningen rond een koer. Uit de proefsleuven bleek dat in het oostelijk en zuidelijk deel van het

[18] https://geo.onroerenderfgoed.be/#zoom=17&lat=6677765.125768995&lon=551570.7514137833/; Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Historische stadskern van Turnhout*, *Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300598 (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[19] De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden.

[20] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID951148, Baron Frans du Fourstraat I (geraadpleegd op 25 januari 2018).

projectgebied nagenoeg geen archeologisch interessante sporen bewaard bleven. In het noordelijk deel was de bebouwing grenzend aan het Papenstraatje tot net onder het maaiveld afgebroken. Sporen en muurresten van de historische bebouwing waren er bewaard. In één van de proefputten werd een waterput ontdekt uit het begin van de 16de eeuw, die overbouwd werd in de loop van de 17de eeuw. Enkel de zone waar een 16de-eeuwse waterput aan het licht kwam, werd opgenomen in de CAI onder CAI ID 101004.[21] Het oostelijk deel van het onderzoeksgebied werd opgenomen bij de gebieden waar geen archeologisch erfgoed meer te verwachten valt.[22] Na het proefsleuvenonderzoek volgde een opgraving van de onbebouwde zone grenzend aan de Baron du Fourstraat. De opgraving leverde bewonings- en nederzettingssporen op gaande van de 14de tot de 20ste eeuw (2009/161).[23]

- CAI ID950893: 3 stenen waterputten, waarvan 1 uit de middeleeuwen en 2 uit 17de eeuw, werden in 1997 aangetroffen ter hoogte van de Herentalsstraat 68-74.[24]
- CAI ID155522: sporen uit de vroege middeleeuwen, kuilen uit de late middeleeuwen en enkele sporen uit de ijzertijd, werden bij de heraanleg van de Grote Markt aangetroffen in 2011.[25]
- CAI ID951984: St. Pieter en St. Barbarakerk (DIBE 12045) die opklimt tot de 13de eeuw.[26]

In een straal van 400 m, in wijzerzin te beginnen in het noorden

- CAI ID954377: aan het Heilig Grafinstituut werd bij de bouw van een woning in 1987 een losse vondst aangetroffen van een zalfpotje uit de 16de eeuw.[27]
- CAI ID210605
- CAI ID954557: tijdens een werfcontrole aan de Gasthuisstraat 15 werd een losse vondst van niet nader gedateerd aardewerk gemeld.[28]
- CAI ID951983: het gasthuis van Turnhout dateert uit de late middeleeuwen. Begin 17de eeuw werd het uitgebreid tot ziekenhuis.[29]
- CAI ID154633: aan het Zegeplein werden in 2007 bijgebouwen uit de periferie van een nederzetting uit de ijzertijd gevonden, naast een vroeg-middeleeuwse waterput op de hoek van het Zegeplein en de Warandestraat, paalkuilen uit de volle middeleeuwen, vakwerkhuizen uit de late middeleeuwen en stedelijke bewoningsresten uit de nieuwe tijd.[30]
- CAI ID154634: op de Sint-Jacobsmarkt werd in 2009 een afvalkuil met een grote hoeveelheid aardewerk gevonden uit de ijzertijd[31]
- CAI ID154649: tijdens een opgraving naar aanleiding van de bouw van een nieuw gerechtsgebouw werd aan het Kasteelplein naast de plattegrond van een bijgebouw dat op basis van het aangetroffen aardewerk in de vroege

[21] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 101004 Antwerpen, Turnhout, Brepolssite (geraadpleegd 25 januari 2018).

[22] Delaruelle & Van Doninck 2008; https://geo.onroerenderfgoed.be/#zoom=17&lat=6658531.275786497&lon=488642.21540577704

[23] Decraemer 2009.

[24] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID950893, Herentalsstraat 68-74 (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[25] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID155522, Grote Markt Fontein (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[26] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID951984, Dekanale St.-Pieter- en St.-Barbarakerk (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[27] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID954377, Heilig Grafinstituut (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[28] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID954557, Gasthuisstraat 15 (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[29] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID951983, Gasthuis van Turnhout (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[30] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID154633, Zegeplein (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[31] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID154634, Sint-Jacobsmarkt (geraadpleegd op 25 januari 2018).

middeleeuwen werd gedateerd, ook nog een paalkuil geregistreerd die op basis van Maaslands aardewerk en kogelpotaardwerk werd gedateerd in de volle middeleeuwen.[32]

- CAI ID950879: Het kasteel van Turnhout is een waterburcht met donjon die teruggaat tot de volle middeleeuwen. Bij een opgraving in 1976 werden brugpijlers en fundamenten van de oude toegangsbrug teruggevonden[33]
- CAI ID151560: bij een proefsleuvenonderzoek, gevolgd door een opgraving in 2008 op de plaats van de Warandeparking, werden afvalkuilen gevonden uit de late bronstijd, naast spiekers en kuilen uit de ijzertijd, en verder een boomstamwaterput uit de 7de eeuw, resten van houtbouw uit de volle middeleeuwen, kuilen uit de late middeleeuwen en een waterput en kelder uit de nieuwste tijd.[34]
- CAI ID150441: in 1978 werd de begijnhofkerk (Kruisberg) uit de 14de eeuw opgegraven.[35]
- CAI ID150440: begijnhof. De oudste vermelding van dit begijnhof dateert uit 1340.[36]

Fig. 24 De polygonen van de CAI december 2017 en de projectgebieden van de opgravingen Kursaal en Post in overlay op het GRB © cai.erfgoed.net & Geopunt & Fodio

De percelen Grote Markt 36-38, site Kursaal, werden in de zomer van 2016 opgegraven (2016/301). Tijdens de opgraving werd een kelder met drie tongewelven grenzend aan de markt onderzocht. Er werden aanwijzingen gevonden voor het bestaan van een oudere bakstenen constructie op dezelfde plaats. De datering van de oudere

[32] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID154649, Kasteelplein I (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[33] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID950879, Kasteel van Turnhout 'Warande' (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[34] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID151560, Warandeparking (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[35] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID150441, Begijnhofkerk 'Kruisberg' (geraadpleegd op 25 januari 2018).

[36] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID150440, Begijnhof 1 (geraadpleegd op 25 januari 2018).

constructie moet nog plaatsvinden. Ten oosten van de kelder werd een oventje doorsneden door de buitenmuur van een recenter gebouw. Onmiddellijk ten oosten van de kelders werden vanaf het eerste archeologisch niveau sporen aangetroffen, die dateren van de late middeleeuwen. Het gaat onder andere om een waterput en een kuil met een groot aantal vondsten waaronder Siegburg drinknapjes met genepen voet en een vrijwel volledige kan in steengoed. De kuil dateert vermoedelijk uit de 15de eeuw. Een andere schervenrijke afvalkuil bevatte bijna uitsluitend rood aardewerk wat doet vermoeden dat het om een 16de-eeuwse context gaat. In de noordwestelijke wand van het onderzoeksgebied, dicht bij de Grote Markt, werd bewijs gevonden voor menselijke aanwezigheid in de protohistorie in de vorm van een depositie van enkele potten die in elkaar geschoven waren en omgekeerd in de grond geplaatst. Het aardewerk hoort thuis in de bronstijd of vroege ijzertijd.

Gezien de resultaten van de opgraving onder het Kursaal werd een archeologisch proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op de aanpalende zuidelijke percelen, Grote Markt 39-40, site Post, voor het deel van het perceel ten oosten van het beschermde 19de-eeuwse gebouw waarin vroeger de post was gevestigd (2016/311). Op basis van de resultaten van het onderzoek werd een zone geselecteerd voor opgraving (2016/353). De achterliggende gronden leverden twee zeer diepe paalkuilen op die nog te dateren zijn, drie kuilen met telkens de resten van een versneden groot zoogdier en twee elkaar oversnijdende waterputten. De oudere put kan op basis van een drinknapje uit Siegburg dateren van de 14de/15de eeuw, de jongere gemetselde put werd verlaten in de 16de/17de eeuw. Deze datering steunt op een scherf steengoed met boerendansfries uit Raeren.

1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?

Het projectgebied maakt deel uit van de historische kern van Turnhout. De bodem is er reeds eeuwen onderhevig aan menselijke invloed en staat op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie gekarteerd als OB, bebouwde zone. De bodemkaart levert dus geen informatie over de bodemopbouw binnen het projectgebied.

De historische kern ontwikkelde zich op zand- tot lemig zandgronden op een uitloper van de Kempische cuesta. In tegenstelling met de rug van de cuesta is de grond ter hoogte van het centrum goed gedraineerd.

De oudste bewoningskern van Turnhout die teruggaat tot de ijzertijd en de vroege en volle middeleeuwen is te situeren op een zandkop tussen het marktplein en het kasteel.

In de Centraal Archeologische Inventaris zijn een hele reeks locaties in de kern van Turnhout opgenomen waar archeologisch onderzoek werd uitgevoerd. Die schetsen een beeld van menselijke aanwezigheid sinds het neolithicum. De oudste vondsten bij opgravingen in de huidige stadskern van Turnhout zijn te dateren in het neolithicum en werden aangetroffen ter hoogte van de Jacobsmarkt (CAI locatie 154634). Het gaat om fragmenten van gepolijste bijlen. De oudste bewoningssporen dateren van de late bronstijd en werden geregistreerd bij de aanleg van de Warandeparking (CAI locatie 151560). Uit de ijzertijd werden bewoningssporen aangetroffen bij onderzoek in de omgeving van het kasteel (CAI locatie 154649), de Warandeparking (CAI locatie 151560), het Zegeplein (CAI locatie 154633), de Jacobsmarkt (CAI locatie 154634) en op de Markt ten zuiden van de Sint-Pieterskerk (CAI locatie 155522) en ten oosten ervan.

Voor de periode van de derde tot de zesde eeuw zijn er geen sporen van bewoning teruggevonden in het centrum. Vanaf de 7de eeuw kan er opnieuw bewoning aangetoond worden op de hoger gelegen zandrug aan de Warandestraat (CAI locatie 151560), het Zegeplein (CAI locatie 154633), aan de Jacobsmarkt (CAI locatie 154634)

Tijdens de volle middeleeuwen is de bewoning geconcentreerd ter hoogte van de Markt (CAI locatie 155522) en het kasteel (CAI locatie 950879 & 154649). Tijdens opgravingen aan de Jacobsmarkt (CAI locatie 154634) en het Zegeplein (CAI locatie 154633) werden sporen aangetroffen van bewoning uit de late middeleeuwen.

Al deze vondsten concentreren zich rond de huidige markt en het kasteel van Turnhout, op de hoogst gelegen gronden en in de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied.

Ook op de voormalige site Brepols, grenzend aan de Baron Frans du Fourstraat, werden sporen van bewoning aangetroffen die opklimmen tot de 14de eeuw.

Op percelen die grenzen aan de oostzijde van de Grote Markt kwamen onder en achter de bestaande gebouwen sporen van bewoning aan het licht die minstens opklimmen tot de late middeleeuwen. In de noordwestelijke wand van de site Kursaal werd bewijs gevonden voor menselijke aanwezigheid in de protohistorie in de vorm van een depositie van enkele potten die in elkaar geschoven waren en omgekeerd in de grond geplaatst. Het aardewerk hoort thuis in de bronstijd of vroege ijzertijd.

Hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?

Uit het beschikbare historische kaartmateriaal gecombineerd met de gravure van Vorsterman blijkt dat het stadsweefsel van Turnhout grotendeels onveranderd bewaard bleef van 1667 tot het begin van de 20ste eeuw. Daarna kende de stad een sterk bevolkingstoename en de daarmee gepaard gaande toename in bebouwing.

Nadat Turnhout begin 13de eeuw stadsrechten verwierf, heeft het nooit een versterkte omwalling gebouwd en bleef het een open stad. De burcht en de markt vormden het hart van de stad. Van daaruit vertrokken straten in de vier windrichtingen. Bebouwing was er aanvankelijk alleen op de markt zelf en aan de straten richting Tilburg en Keulen. Op het einde van de 13de eeuw werd het begijnhof gesticht. Vanaf de 15de eeuw lijkt de perceelstructuur in de historische kern van Turnhout een vaste vorm aan te nemen. Reeds vanaf de 17de eeuw was er aan alle zijden van de markt aaneengesloten bebouwing.

Op de Ferrariskaart bevindt het onderzoeksgebied zich ter hoogte van de tuinen die aansluiten bij de gebouwen die grenzen aan de Grote Markt. Het Primitief Kadasterplan van 1834 maakt duidelijk dat ook op het achterplan bouwwerken werden opgetrokken vermoedelijk in het begin van de 19de eeuw. Daar waar later de achterscène werd gebouwd is de ruimte op het primitief plan niet bebouwd. Ter hoogte van de zone waar later de foyer wordt opgetrokken staat op het primitief plan een gebouw. Impact van de gebouwen uit het begin van de 19de eeuw ?

Deze vermoedelijk vroeg 19de-eeuwse bebouwing werd begin 20ste eeuw vervangen door de feestzaal van Amicitia, het beschermde gebouw op de site. In de loop van de 20ste eeuw werd de feestzaal uitgebreid met een volume aan de oostzijde en een foyer aan de noordwesthoek. Beiden zijn gefundeerd op zool en beschikken niet over een kelder.

Wat is de impact van de geplande werken ?

Het bestaande gebouw met een opp. van ongeveer 380 m2 wordt gerestaureerd. De twee later toegevoegd bouwvolumes, namelijk de foyer (opp. 70 m2) en de achterscène (opp. 78 m2), worden gesloopt. De bestaande funderingen op zool onder de dragende delen van deze constructies worden verwijderd.

Aan de westzijde van de zaal wordt een nieuwe buitentrap gebouwd. De diepte van de ingreep reikt hier tot 0,80 m - mV over een oppervlakte van 19 m2. Daarvan valt slechts 10 m2 binnen het onderzoeksgebied voor deze bouwaanvraag. De overige 9 m2 vallen binnen de bouwaanvraag voor de renovatie van de Bloemekensgang.

Op de plaats van de achterscène komt een vervangbouw. Het nieuwe bouwvolume bestaat uit drie bouwlagen: een kelder, gelijkvloers en eerste verdieping. Het volume is quasi identiek aan het te slopen volume. De kelder is per wagen bereikbaar via de parking van Turnova en met een trap vanaf het Brepolsplein. Het vloerniveau van de kelder is hetzelfde als dat van niveau -1 van de ondergrondse parking van Turnova. Het vloerniveau is voorzien op 23,34 m TAW. De dikte van de betonplaat bedraagt 35 cm. De funderingssloffen zijn volgens plan 60 cm dik. De maximale diepte van de ingreep voor de funderingssloffen bereikt dus een diepte van 22,39 m TAW. De bodemingreep heeft een oppervlakte van 90 m2.

De sloop van de foyer aan de westzijde van de feestzaal maakt het creëren van een doorsteek naar de Bloemekensgang mogelijk. De nieuwe verhardingen beslaan een oppervlakte van 240 m2 voor deze bouwaanvraag en de bouwaanvraag Bloemekensgang samen. Ongeveer 52 m2 daarvan wordt gerealiseerd binnen het onderzoeks-gebied. De opbouw van de verhardingen zal bestaan uit een onderfundering van 20 cm, een fundering van 20 cm en een kasseiverharding van 18 cm. De dikte van de nieuwe opbouw bedraagt dus ongeveer 0,60 m.

Op het meest oostelijke deel van perceel 433D2, ter hoogte van de noordwesthoek van de feestzaal, wordt een noodtrap in gegalvaniseerd staal voorzien.

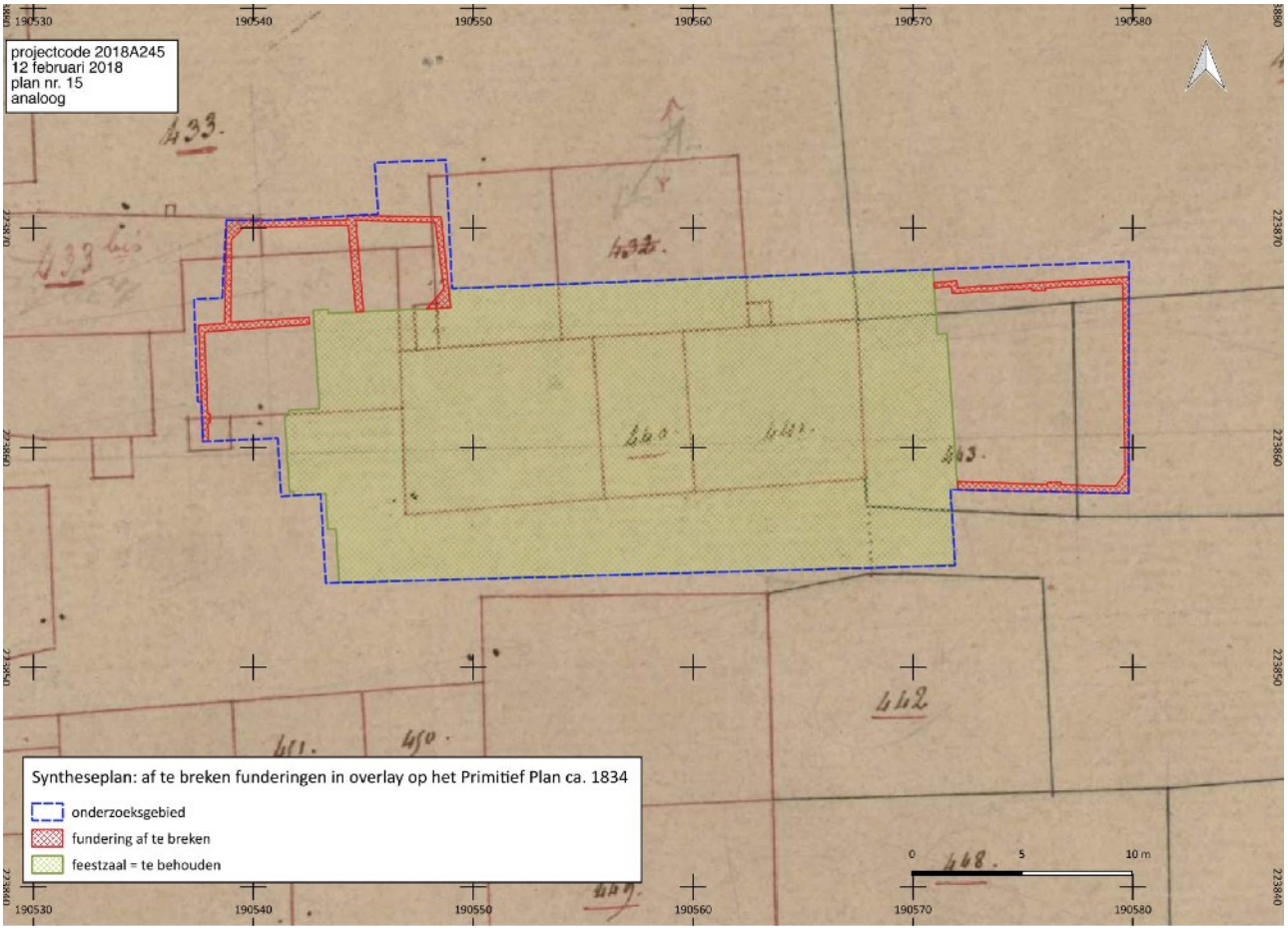

Fig. 25 Af te breken funderingen en te behouden beschermd gebouw in overlay op het Primitief Plan 1834 © AAPD

1.2.5 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

Op basis van de verzamelde historische, cartografische en archeologische bronnen kan gesteld worden dat het projectgebied onderdeel uitmaakt van archeologisch waardevolle ruimte.[37]

Gezien de lange traditie van bouwen en wonen rond de Grote Markt van Turnhout is de kans groot dat binnen het onderzoeksgebied een complexe stratigrafie aanwezig is, die door de huidige bebouwing op volle grond ter hoogte van de foyer en de achterscène niet verstoord werd. De mogelijkheid bestaat daarom dat binnen het onderzoeksgebied sporen van bewoning of grondgebruik in de nieuwe tijd of in de perioden daaraan voorafgaand bewaard bleven. Uit de resultaten van de opgraving ter hoogte van het kursaal en de post blijkt dat alleen aan de voorzijde van de feestzaal echt sporen van historische bebouwing te verwachten zijn. Naar de zone van het achtertoneel loopt het terrein stevig bergaf. Proefsleuven op de Brepolssite in 2008 en losse werfcontroles bij de sloop van de fabrieksgebouwen hebben duidelijk gemaakt dat hier nauwelijks of geen sporen meer te aanwezig zijn.

Op de plaats waar de foyer werd ingeplant en haar funderingen werden gegraven is het niet de verwachting dat een onderzoek van deze zone kennisvermeerdering kan aanbrengen met betrekking tot de 19de-eeuwse bebouwing. De funderingen van de foyer verdelen de zone bovendien in drie kleine stukken van respectievelijk 13, 21 en 22,5 m2. Verder onderzoek van dergelijke kleine oppervlakten zal weinig tot geen kenniswinst opleveren over bewoning voorafgaand aan de 19de-eeuwse gebouwen. De zone is reeds gedeeltelijk verstoord en de vorm van het onderzoeksgebied ingesloten door gebouwen laat weinig zinvolle waarnemingen toe die een substantiële meerwaarde kunnen bieden ten opzichte van de reeds opgebouwde kennis.

Ter hoogte van de achterscène kan een aaneengesloten zone van 70 m2 worden onderzocht waarbinnen op basis van de beschikbare bronnen geen bebouwing plaats vond in de nieuwe tijd en in de loop van de 19de eeuw. In de nieuwe tijd was deze zone in gebruik als tuinzone. Gezien de lage sporendichtheid die hier wordt verwacht op basis van eerder uitgevoerd onderzoek en de beperkte oppervlakte die kan worden onderzocht is de kans op kennisvermeerdering bij verder onderzoek ook hier beperkt.

[37] Tys 2010.

1.2.6 Samenvatting

Het is de bedoeling de vervallen feestzaal 'Amicitia' als Theater 1900 te integreren in het project Turnova. Ruimtelijk en functioneel kadert deze vergunningsaanvraag in één geheel met de aanleg van een pleintje aan de westzijde van het beschermd gebouw en de renovatie van de Bloemekensgang. De als monument beschermde feestzaal wordt gerestaureerd. De twee later toegevoegde bouwvolumes, namelijk de foyer en de achterscène worden gesloopt. De bestaande funderingen op zool onder de dragende delen van deze constructies worden verwijderd.

Aan de westzijde van de zaal wordt een nieuwe buitentrap gebouwd. Op de plaats van de achterscène komt een vervangbouw. Het nieuwe bouwvolume bestaat uit drie bouwlagen: een kelder, gelijkvloers en eerste verdieping. Het volume is quasi identiek aan het te slopen volume. De bodemingreep heeft een oppervlakte van 90 m2.

De sloop van de foyer aan de westzijde van de feestzaal maakt het creëren van een doorsteek naar de Bloemekensgang mogelijk. Ter hoogte van de noordwesthoek van de feestzaal wordt een noodtrap in gegalvaniseerd staal voorzien.

Op basis van de verzamelde historische, cartografische en archeologische bronnen kan gesteld worden dat het projectgebied onderdeel uitmaakt van archeologisch waardevolle ruimte.

Het onderzoeksgebied is te situeren achter de woningen die grenzen aan de oostzijde van de historische Grote Markt van Turnhout. Het maakte tot het einde van de 18de eeuw deel uit van een tuinzone binnen het stadsgebied van Turnhout die aansloot bij de woningen op de markt. De oudste bewoning van Turnhout die teruggaat tot de ijzertijd en de bewoning uit de vroege en volle middeleeuwen, is te situeren op een zandkop tussen het marktplein en het kasteel. Een groot aantal gekende archeologische vindplaatsen is terug te vinden rond de huidige markt, op de hoogst gelegen gronden en in de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied.

Gezien de lange traditie van bouwen en wonen rond de Grote Markt van Turnhout is de kans groot dat binnen het onderzoeksgebied een complexe stratigrafie aanwezig is, die door de huidige bebouwing op volle grond ter hoogte van de foyer en de achterscène niet verstoord werd. De mogelijkheid bestaat daarom dat binnen het onderzoeksgebied sporen van bewoning of grondgebruik in de nieuwe tijd of in de perioden daaraan voorafgaand bewaard bleven. Uit de resultaten van de opgraving ter hoogte van het kursaal en de post blijkt dat alleen aan de voorzijde van de feestzaal echt sporen van historische bebouwing te verwachten zijn. Naar de zone van het achtertoneel loopt het terrein stevig bergaf. Proefsleuven op de Brepolssite in 2008 en losse werfcontroles bij de sloop van de fabrieksgebouwen hebben duidelijk gemaakt dat hier nauwelijks of geen sporen meer te aanwezig zijn.

Op de plaats waar de foyer werd ingeplant en haar funderingen werden gegraven is het niet de verwachting dat een onderzoek van deze zone kennisvermeerdering kan aanbrengen met betrekking tot de 19de-eeuwse bebouwing. De funderingen van de foyer verdelen de zone bovendien in drie kleine stukken van respectievelijk 13, 21 en 22,5 m2. Verder onderzoek van dergelijke kleine oppervlakten zal weinig tot geen kenniswinst opleveren over bewoning voorafgaand aan de 19de-eeuwse gebouwen. De zone is reeds gedeeltelijk verstoord en de vorm van het onderzoeksgebied ingesloten door gebouwen laat weinig zinvolle waarnemingen toe die een substantiële meerwaarde kunnen bieden ten opzichte van de reeds opgebouwde kennis.

Ter hoogte van de achterscène kan een aaneengesloten zone van 70 m2 worden onderzocht waarbinnen op basis van de beschikbare bronnen geen bebouwing plaats vond in de nieuwe tijd en in de loop van de 19de eeuw. In de nieuwe tijd was deze zone in gebruik als tuinzone. Gezien de lage sporendichtheid die hier wordt verwacht op basis van eerder uitgevoerd onderzoek en de beperkte oppervlakte die kan worden onderzocht is de kans op kennisvermeerdering bij verder onderzoek ook hier beperkt.

Bibliografie

Uitgegeven bronnen

Bogemans F. 2005 & 2008. Legende overzichtskaart quartairgeologie Vlaanderen.

Delaruelle S. & Tops B. 2012. *Turnhout en de Grote Markt. De geschiedenis archeologisch bekeken*. Turnhout:Brepols.

Delaruelle S., Annaert R., Van Gils M., Van Impe L. & Van Doninck J. (red.) 2013. *Vondsten vertellen. Archeologische parels uit de Antwerpse Kempen*. Turnhout: Projectvereniging Erfgoed Noorderkempen.

Tys D., Buyle E. & Verdurmen I. 2010. Vectorisering en karakterisering van nederzettingskernen op basis van het zogenaamd gereduceerd kadaster. SKAR rapport 5. Brussel: VUB.

Van Ranst E. & Sys D. 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen. Gent.

Onuitgegeven bronnen

Turnhout Centrum Bouw N.V., B-Architecten, Architectenbureau Vanhecke & Suls 2017. Restauratie en herbestemming Theater 1900. Bouwaanvraag. Restauratiedossier. December 2017.

Digitale bronnen

Agiv. Agentschap voor Geografische informatie Vlaanderen
https://www.agiv.be

Bodemverkenner
https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage

Cadgisviewer Grand Public
http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE

Cartesius
http://www.cartesius.be

Centraal Archeologische Inventaris
http://cai.onroerenderfgoed.be

Databank Ondergrond Vlaanderen.
https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html

Erfgoedbank Noorderkempen
http://www.erfgoedbanknoorderkempen.be/

Geoportaal
https://geo.onroerenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02

Geopunt Vlaanderen

http://www.geopunt.be/kaart

Inventaris Onroerend Erfgoed

https://inventaris.onroerenderfgoed.be

Koninklijke Bibliotheek

http://uurl.kbr.be/1043801

Onderzoeksbalans archeologie

https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie

https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie/metaaltijden/archeodistricten/kempen

https://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie/neolithicum/balans_in_de_ruimte

Figurenlijst

Fig. 1 Situering van het projectgebied op het Groot Referentie Bestand © Geopunt

Fig. 2 Situering van het projectgebied de topografische kaart 1:10.000. © NGI

Fig. 3 Situering van het projectgebied de orthofotomozaïek middenschalig winter 2017. © Geopunt

Fig. 4 Inplanting bestaande toestand: funderingen. © B-architecten

Fig. 5 Inplanting bestaande toestand: gelijkvloers. © B-architecten

Fig. 6 Bestaande toestand: snede van west naar oost. © B-architecten

Fig. 7 Bestaande toestand © TCB

Fig. 8 Inplanting nieuwe toestand: kelder en funderingen. © B-architecten

Fig. 9 Inplanting nieuwe toestand: gelijkvloers. © B-architecten

Fig. 10 Nieuwe toestand: snede van west naar oost. © B-architecten

Fig. 11 Situering van het onderzoeksgebied op het DHM LIDAR_DHMV_II_DTM_RAS_1M. © Geopunt

Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op de quartairgeologische kaart. © DOV

Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de Atlas der Waterlopen van 1870. © Geoloket Provant

Fig. 14 Situering van het onderzoeksgebied op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie. © DOV

Fig. 15 Afbeelding van de gravure van Vorsterman (1667) met benaderende situering van het projectgebied. Op de gravure ligt het noorden in de linkerbovenhoek. © Stadsarchief Turnhout

Fig. 16 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart (1771-1778). © Geopunt

Fig. 17 Situering van het onderzoeksgebied op het Primitief Kadasterplan Turnhout (1834). © AAPD

Fig. 18 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart Vandermaelen 1846-1854. © Geopunt

Fig. 19 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1872. © cartesius

Fig. 20 Situering van het onderzoeksgebied op een luchtopname van de Grote Markt van Turnhout van 1970. ©erfgoedbanknoorderkempen

Fig. 21 Situering van het onderzoeksgebied op de Orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1979-1990 © Geopunt

Fig. 22 Situering van het onderzoeksgebied op de Orthofotomozaïek middenschalig winter 2016. © Geopunt

Fig. 23 De polygonen en gebeurtenissen van de CAI december 2017 in overlay op het GRB en de afgebakende archeologische zone van de stadskern van Turnhout(zwart omrand, turkoois gearceerd). © cai.erfgoed.net & Geopunt

Fig. 24 De polygonen van de CAI december 2017 en de projectgebieden van de opgravingen Kursaal en Post in overlay op het GRB © cai.erfgoed.net & Geopunt & fodio

Fig. 25 Af te breken funderingen en te behouden beschermd gebouw in overlay op het Primitief Plan 1834 © AAPD

Archeologische periodes in Vlaanderen

Periode			Datering
steentijd	paleolithicum	vroeg (oud)	tot 300.000 BP
		midden	300.000 - 35.000 BP
		laat (jong)	35.000 - 14.000 BP
		finaal	vanaf 14.000 BP
	mesolithicum	vroeg	vanaf 9500 v. Chr.
		midden	8ste millennium v. Chr.
		laat	7de en 6de millennium v. Chr.
		finaal	5de millenium v. Chr.
	neolithicum	vroeg	5300 - 4400 v. Chr.
		midden	4400 - 3700 v. Chr.
		laat	3700 - 3000 v. Chr.
		finaal	3000 - 2000 v. Chr.
metaaltijden	bronstijd	vroeg	2000 - 1800 v. Chr.
		midden	1800 - 1100 v. Chr.
		laat	1100 - 800 v. Chr.
	ijzertijd	vroeg	800 - 500 v. Chr
		midden	500 - 250 v. Chr
		laat	na 250 v. Chr
Romeinse tijd		vroeg	1ste eeuw
		midden	2de en 3de eeuw
		laat	4de eeuw
middeleeuwen		vroeg	5de tot 9de eeuw
		volle	10de tot 12de eeuw
		laat	13de tot 15de eeuw
nieuwe tijd			16de tot 18de eeuw
nieuwste tijd			19de en 20ste eeuw

Dit chronologisch kader is bedoeld ter oriëntatie. Er werd gekozen voor algemene tijdvakken om niet de indruk te wekken dat culturen in kalenderjaren kunnen worden gevat. De jaren voor 10.000 BP zijn uitgedrukt in 'jaren geleden' of jaren BP (before present = 1950). De jaren na 10.000 BP zijn uitgedrukt in jaren voor of na Chr.